

Mesir Macunu

Spil dağının eteklerindeki ovaya kurulu Manisa, son 500 yıldır süregelen bir geleneğe ev sahipliği yapıyor.

Kökeni ve ilk düzenlenişi ile ilgili çeşitli söylentileri içeren bu gelenek macunu, Darüşşifası, Merkez Efendisi ve 21 Mart Nevruz günü içinde birbiri ile kaynaşmış durumdadır.

Her yıl, Nisan'ın üçüncü haftasına denk gelen Pazar günü Sultan Külliyesi diye bilinen ve cami, imaret, kervansaray, kütüphane, medrese ve Darüşşifa'dan oluşan kompleksin camii olan Sultan Camii kubbelerinden, aşağıda birikmiş olan onbinlerce kişiye, o gün için özel olarak hazırlanmış macunlar saçılır.

Ayrıca bu hafta boyunca panayırlar, sergiler açılır, çeşitli eğlence ve gösteriler düzenlenir.

Arapça bir sözcük olan Mesir'in sözlük anlamı "gezilecek yer, gezinti yeri"dir. Ancak buradaki Mesir sözcüğü, gezmek ile ilgisi olmayan bir anlamdadır ve kökeni oldukça eskilere gider.

Sözcüğün kaynağı, Milattan Önce 132-63 yılları arasında yaşayan Pontus devletinin kralı Mithridates Eupator'a kadar gider.

Küçük yaşta babasının annesi tarafından zehirlenerek öldürülüşüne tanık olan ve kral olunca kendisinin de öldürüleceğinden korkan Mithridates, Doğu Karadeniz dağlarına kaçar. Bu dağlarda yedi sene yaşayan Mithridates, yabancı zehirli bitkiler üzerinde pratik bilgiler edinir. Pontus kralı olduktan sonra, zehirlenmeye karşı kendini korumak için, özel bir panzehir hazırlar. "Mithridaticum" denilen ve içinde 48 çeşit madde bulunan bu panzehir zamanla Mithir adını alır. Rumca'da "th", "s" gibi okunduğundan bu sözcük Misir olarak okunur.

İran soyundan gelen ve geleneklerine oldukça bağlı olan Mithridates Eupator M.Ö 88 yılında Asia eyaletine saldırır ve buraları ele geçirip Bergama'ya yerleşir.

İran geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan kralın, Manisa yakınlarındaki Bergama'ya yerleştiği düşünülecek olursa, Mesir adının kökeni daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Mesir Macununun Anadolu'ya girişi ve kökenleri ile ilgili başka tezler de vardır. Bunlardan birine göre Mesir ilk kez Venedik'ten Anadolu'ya gelmiştir.

Tıp tarihçisi E. Littré'nin yazdığına göre XVI. Yüzyılda Venedik'te her bahar Mithridaticum için törenler düzenlenirdi. Bu şenliklerde hazırlanan Mithridaticum başka ülkelere de gönderilirdi. Bir Akdeniz kenti olan İzmir'e ve

oradan da Anadolu'nun başka yerlerine giden bu karışımın Manisa'da geleneksel bir hal aldığı sanılmaktadır.

Bu geleneğin kökeni ile ilgili başka bir tez ise oldukça eskilere gitmeyi gerektirir. Sümer ve Hititlerde Dumuzi, Finike ve Greklerde Adonis adıyla anılan "bitkiler tanrısı", inanca göre, bir gün avlanırken bir domuz tarafından öldürülür; gövdesi ve kanı toprağa karışır. Zamanla bu topraktan sayısız bitki yetişir. Bütün bu bitkilerde onun üretici gücü vardır. Bu nedenle, Adonis'e inanan kavimler baharın başlangıcıyla birlikte Adonis'teki üretici gücü temsil ettiğine inanılan çeşitli bitkilerden bir takım macunlar yapar ve onun için baharın başlangıcını müjdeleyen şenlikler düzenlerlerdi. İlbaharda bitkilerin yeniden yeşermesiyle birlikte Adonis'in yeniden canlandığına ve onu temsil eden bitkilerden yapılan macunlardan yiyenlerin hastalıktan kurtulacağına, dileklerinin yerine geleceğine, isteyenin çocuğunun olacağına inanılırdı.

Mesir macunu ile diğer macunlar arasında gerek yapımı, gerek olduğuna inanılan yararları ve gerekse tören tarihleri arasında büyük benzerlikler vardır. Ancak Mesir'in en önemli özelliği geniş bir coğrafyada yapılan onca macun içinde bugüne kadar kaybolmadan gelmiş olmasıdır. Macun, Arapça kökenli bir sözcük olup "yoğurmak" anlamına gelen "acn" sözcüğünden türetilmiştir ve "yoğrulmuş, hamur edilmiş" anlamına gelir.

Tarihte, macunu ilk yapıp uygulayanların Tanrısal güçlerle donatıldıklarına inanılan din adamları olduğunu ve yapılan bu macunların tedavi amacıyla kullanıldığını biliyoruz.

Macun yapımının Mezopotamya'da 5000 yıl öncesine kadar giden örneklerine rastlamak mümkün. Sümerlilerin, ünlü şehirlerinden biri olan Nippur'da, çeşitli baharatların karışımından yaptıkları bir macuna rastlıyoruz. Bu macun, altın kaplarda saklanarak ilkbahar aylarının başlangıçlarında hastalara ikram ediliyordu.

Anadolu'da kullanılan macunların tarih boyunca değişik etkilenme yerleri vardır. Kullanılan macunların bir bölümü Hindistan, Mısır ve Mezopotamya kökenli olup, bir kısmı doğrudan Anadolu'da yapılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar zamanında ise eczacılar tarafından çeşitli macunlar yapıldığı bilinmektedir

17. yüzyıl gezgini Evliya Çelebi'nin anlatımlarından anlaşıldığı kadarıyla, zamanında İstanbul'da 300 macuncu dükkâna bulunmaktaydı. Bundan anlaşılacağı üzere Macunculuk, Türklerde ayrı bir esnaflık kolu durumundaydı.

Manisa Mesir Macununun kökeni ise Kanuni Sultan Süleyman dönemine denk gelir. Osmanlı Şehzadelerinin imparatorluk yönetimine hazırlanmak üzere Manisa'da eğitim gördükleri 1437–1595 yılları arasında, şehzadeler, maiyetleri ve yakınları ile Manisa'da yaşarlarken, kent büyük ölçüde imar görmüş, bu

dönemde kente çok sayıda yol, köprü, çeşme, camii, han, hamam, mektep, medrese gibi önemli eserler yapılmıştır.

Bunların içinde Yavuz Sultan Selim'in eşi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan tarafından yaptırılan Sultan Külliyesi, Mesir Macununun bu külliyeğe ait darüşşifada hazırlanıp, yine bu külliyeğe ait Sultan caminden halka saçılması nedeniyle ayrı bir önem taşır.

Geniş bir alana yayılan Sultan Camii ve külliyesinin yapımı için baş mimar olan Acem Ali görevlendirilir. Daha sonraları Mimar Sinan'a hocalık yapacak olan Acem Ali, cami için en elverişli yerin Timurtaş Paşaoğlu Vakfı'na ait arazi olduğuna karar verir. Böylece 22 Mart 1521 günü törenle külliyenin temeli atılır.

Cami, medrese, sübyan mektebi, imaret ve kervansaray meydana gelen Sultan külliyesinin yapımı 1523 yılında tamamlanır. Bunlara sonradan kütüphane, hamam ve darüşşifa bölümleri de eklenir. Mesir macunun imal edildiği Darüşşifa ise 1539 yılında inşa edilir.

Külliyenin inşası boyunca Manisa'da kalan Hafza Sultanı'nın arzusu, titizlikle inşa edilen bu külliyenin başına otoriter, konusunda bilgili, uzman bir kişiyi getirmektir. Bunun üzerine dönemin ünlü simalarından Merkez Efendi 1523 yılında Manisa'ya tayin edilir.

Asıl ismi Musa bin Muslihiddin olan Merkez Efendi, 1463 yılında Denizli'nin Sarhanlı köyünde doğar.

Küçük yaşlarda ilim öğrenmeğe başlayan Merkez Efendi, önce kendi memleketinde, sonra Bursa ve İstanbul'daki medreselerde öğretim görerek tefsir, hadis, fıkıh ve tıp ilminde yetişir.

Daha sonra hocası tarafından zamanının en ideal üniversitesi olan İstanbul Fatih Medresesine kayıt yaptırır. 30 yaşına geldiğinde buradan müderris, yani Hoca unvanı alarak mezun olur. Uzun yıllar İstanbul ve çevresindeki illerde öğretmenlik yapar.

Hafza Sultan'ın, Sultan Camii ve medresesine bir yönetici aradığı sırada, bilgi ve becerisi herkes tarafından bilinen Merkez Efendi, dönemin tanınmış kişilerinden Sümbül Efendi'nin önerisi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Manisa'ya tayin edilir. Kişiliği ve insan severliğiyle Merkez Efendi kısa sürede halk tarafından sevilip sayılan bir kişi olur.

Bugün Manisa'da, halk arasında, Mesir macununun ilk kez Merkez Efendi tarafından yapıldığı görüşü yaygındır ve bununla ilgili çeşitli söylenceler vardır. Bunlardan birine göre Merkez Efendi'nin Manisa'da bulunduğu sıralarda, İstanbul'da Hafsa Sultan ağır bir hastalık geçirmektedir. Saray hekimlerinin tüm çabasına rağmen, Hafza Sultan'ın derdine çare bulunamaz. Bunun üzerine devrin bilginlerinden Sümbül Efendi'ye başvurulur. Sümbül Efendi:

— Manisa'da hekim Muslihiddin Musa bilir ancak... Ona danışın, der.

Durum derhal Manisa Valisi Şehzade Mustafa'ya bildirilir. Bu sırada İstanbul'dan Manisa'ya bir heyet gelir. Doğruca Sultaniye Külliyesine giderler. Bir de ne görsünler... Hekim Muslihiddin Musa, tımarhane avlusuna delileri toplamış koca bir taş dibekte baharat dövürür. Selam verip beklerler. Merkez Efendi, dövülen baharatı alır, balla, şekerle kaynatarak macun yapar. Hastane kapısında bekleyen hastalara teker teker dağıtır. Artanını da tarifiyle birlikte İstanbul'dan gelen konuklara verir:

— Alınız, bu macunları, derhal saraya götürünüz. Valide Sultan'a yedirirseniz bir şeyciği kalmaz der.

Gerçekten de Hafsa Sultan, macunları yedikten sonra şifa bulur. Derdinden kurtulur. Bu nedenle, derdine derman olan bu şifalı macundan herkesin yararlanmasını ister. Böylece her sene Darüşşifa'daki muhtaç hastalar için Mesir hazırlanması, macunun “Nevruz-ı Sultani”de yapılması, Mesirin hekimbaşı nezaretinde pişirilmesi ve artan macunun şehirdeki muhtaçlara dağıtılmasına karar verilir.

Eldeki bilgiler Merkez Efendi'nin, Mesir Macununun mucidi ve Manisa Darüşşifa'sının ilk hekimi olarak kabul edilmesini oldukça güçleştirmektedir. Muhtemelen Merkez Efendi'nin, Zaviyede iken kazandığı ün, sonradan halkın kendisine bu nitelikleri eklemesine neden olmuştur. Bilindiği gibi Anadolu halkı velilik mertebesine yükselmiş kişilerden daima sağlığı için yarar beklemiştir.

1522 yıllarında Manisa'ya geldiği tahmin edilen Merkez Efendi 1529 yılında bağlı olduğu tarikatın başına geçmek üzere İstanbul'a geri döner.

Bu işlemlerin yapılacağı gün olarak ise 21–22 Mart Nevruz-ı Sultani günü uygun bulunur. Bu günün seçilme nedeni olarak İlkbahar'ın bu tarihte başlıyor olması gösterilir.

21 Mart Nevruz yani “yeni gün” eski takvimlerde yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilirdi. Geniş bir coğrafyada, birçok toplum tarafından kutlanan Nevruz günü eğlenceler düzenlenir, armağanlar alınır-verilirdi.

Yine Nevruz günü saray hekimbaşları tarafından özel olarak hazırlanan ve Nevruziye denen macunlar padişah ailesine ve aile büyüklerine sunulurdu. Saray dışında da Nevruziye denen bu macunlar çarşılar da satılırdı. Bundan yiyenler bütün bir yıl sağlıklı olacaklarına inanırlardı. Mesir macunu da farklılıkları olmakla birlikte temelde çıkış noktası aynı olan bu geleneğin ürünlerinden biridir.

Mesir Macunun dağıtılmaya başlandığı tarihle ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte, bunun ilk kez 1527 – 1528 yıllarında yapıldığı sanılmaktadır.

Darüşşifa Vakıfnamesine göre hastanedeki hastalara verilmesinden sonra artan macun yoksullara dağıtılıyordu. Ancak zamanla bu kurallara uymak istemeyen nüfuslu kimselerin kendileri için üçer-dörder okka fazla macun istemeye başladılar. Bunun üzerine vakıf mütevellisi bu durumu saraya şikâyet ederler ve 1663 yılında padişah, gereğinden fazla talepte bulunanların kendisine bildirilmesi yönünde bir emir çıkarır.

Mesir macunun Sultan Camii'nden saçılması ise zamanla olmuştur. Dağıtma işinin, gelenlerin sayısındaki artışla birlikte güçleşmesi ve ayrıca dağıtımın neden olduğu dedikodu ve şikâyetlerin çoğalması nedeniyle Mesir Macunun kağıtlara sarılarak Sultan camii'nden saçılmasına başlanmıştır.

Şekerciler tarafından da yapılmasına rağmen, camiden saçılan macunun daha yararlı olduğuna inanıldığı için onbinlerce insan bu saçım günü bir araya gelmeye başlar.

Geniş halk kitleleri arasında rağbet gören Mesir Macunu'nun yararları, içine katılan 41 çeşit baharatın özellikleri göz önüne alındığında oldukça uzun bir liste oluşturur.

Buna göre Mesir Macunu'nun, vücuda kuvvet kalbe ferahlık verdiği, dimağı kuvvetlendirdiğine, dikkati arttırdığına, sinirleri yatıştırdığına, nefes darlığı, baş dönmesi, sırt, bel ağrısı, siyatik, romatizmaya iyi geldiğine, kanı

temizleyip göğsü yumuşattığına inanılmaktadır. Ayrıca uyarıcı, iştah açıcı, idrar söktürücü, gaz giderici, bağırsak hareketlerini arttırıcı, yorgunluk giderici, hormonları hareket ettirici ve afrodisyak etkilerinin olduğundan da söz edilmektedir.

Yine, hoş kokusu ve lezzetli bir tadı olan Mesir Macunu, ağız kokusunu gidermek için de yenir.

Ayrıca halk, okunup üflendiği için camiden atılan Mesir Macunu'nun başka faydaları da olduğuna inanılmaktadır. Buna göre, Nevruz günü camiden atılan macundan yiyen insanı bir yıl boyunca yılan, çıyan gibi zararlıların sokmaz. Ayrıca bu kişiler, o yıl tüm hastalıklardan korunur. Yine bu macundan yiyen gelinlik kızların o yıl içinde evleneceklerine, çocuğu olmayanların çocuğunun olacağına, çocuk hastalıkları ve ağır hastalıkların bile geçeceğine inanılır.

Mesir Macunun içinde 41 çeşit baharat ve bitki bulunmaktadır. Bu sayının seçilme nedeni, büyük olasılıkla doğuda uğurlu olduğuna inanılan 3, 7, 40 ve 41 rakamlarından biri olmasıdır.

Bugün eldeki kayıtlardan, geleneksel Mesir Macununda kullanılan malzemelerin neler olduğunu az çok biliyoruz. Ancak zaman içinde bazı baharatlarda değişiklikler olduğu görülmektedir.

Bu baharatlardan bazıları günlük yaşamda kullandığımız türdendir ve adlarını neredeyse duymayamız yok gibidir.

Anason, çörekotu, karabiber, karanfil, kimyon, çivit, zencefil, vanilya, hardal tohumu, tarçın gibi baharatlardır bunlar. Bir de dar-ı fülül, zulumba, hıyarşenbe, kalbarda, ma-i leziz, ud-ül-kahar, çöpçün gibi adlarını neredeyse hiç duymadığımız ve muhtemelen hiçte kullanmadığımız başka baharatların karıştırıldığını görüyoruz.

Ayrıca macunun içine katılan limon tuzu hafif bir ekşilik, mai-lezziz denen baharat da kalıcı tatlılık sağlamaktadır. Şeker ise macunu kıvamına getirmede kullanılır.

Halk arasında bunların her birinin çeşitli rahatsızlıkları gidermede kullanıldığını biliyoruz. Örneğin anason iştah açıcı, dar-ı fülül öksürük kesici ve bedeni ısıtıcı, havlıcan ağız kokusunu kalbarda mide ağrılarını giderici, kebabiye idrar ve solunum yollarındaki iltihapları kurutucu, kırım tartar kaşıntılı deri hastalıklarını giderici, kişniş gaz söktürücü Ud-ül-kahar diş ağrısını azaltıcı, zerde çöp kuvvet verici olarak kullanılmaktadır.

Eldeki kayıtlardan, mesir macununun geçmişte darüşşifa başhekimi gözetiminde yapıldığı bilinmektedir. Bunun için Sultaniye Külliyesi mütevellisi 21 Marttan önce 41 çeşit şifalı nebat ve baharatı gerekli miktarda satın alır, Darüşşifaya getirirdi. Daha sonra bu baharatlar Darüşşifa'nın eczacıları tarafından gerekli miktarlarda karıştırılır ve büyük dibeklerde dövülürdü.

Dövülen baharatlar buradan Sultan külliyesinin imaretine yollanırdı. İmarete getirilen bu baharatlar kıvama gelinceye kadar büyük kazanlarda kaynatılır ve macun haline getirilirdi.

Bundan sonra da Darüşşifaya gönderilir, burada bir odaya konur ve dağıtılacak şekle getirmek üzere gönüllü Manisalılar çağırılırdı. Macunun hazırlanması, dağıtılması sevap sayıldığından arzu eden genç erkekler macunun bulunduğu odaya alınır ve macunu dağıtıma hazır hale getirirlerdi. Gençler bu çalışmanın karşılığı olarak diledikleri kadar macun yiyebilirmiş. Yine de fazla yemelerine engel olmak için odaya su konmazmış. Günümüzde Mesir Şenlikleri, hava koşulları göz önüne alınarak Nisan'ın üçüncü haftasına rastlayan Pazar gününe alınmıştır.

Saçım günü binlerce kişi, sabahın çok erken saatlerinde, Sultan Camii önünde toplanır. Öğle namazını müteakip Sultan Külliyesi kubbelerinden mesir macunu halka saçılır.

Saçım töreni, gerek çeşitli rahatsızlıklarına şifa arayanlar gerekse sadece izlemeye gelen yerli yabancı turistler tarafından büyük ilgi görmektedir.

1926'da Manisa Valisi Müştak Lütfü tarafından "saltanat bakiyesi" sayılarak kaldırılan mesir şenlikleri, 1951'de Manisa ileri gelenlerinin, zamanın TBMM Başkanvekili Muzaffer Kurbanoglu'na müracaatları üzerine tekrar düzenlenmeye başlanılmıştır.

Geçmiş yıllarda Mesir şenliklerinin çok daha canlı kutlandığına tanık oluyoruz. Şenliklerin başlamasına yakın, başka kentten gelen insanlar Manisa'daki akraba ve dostlarının yanında misafir olurdu. Sadece Manisa değil çevre illerde de bir canlılık olurdu. Genç kızlar ellerine kına yakar, saçım günü macun atan hafızlara bunları göstererek maniler söylerlerdi. "hafız kınalarım baksana ya, baksan da macun atsan ya"

Nevruz günü sabahın ilk saatlerinden İzmir'den "avizo" denen ucuz tarifeli tren seferleri düzenlenir, bu tren kentte binlerce insan getirirdi. Saçım sonrası halk, çarşıda kurulan sergilerden alışveriş yapar, çeşitli eğlencelere katılırdı. Akşama doğru ise bayrak ve yeşil dallarla süslenmiş olan Mesir treni Manisa'dan Karşıyaka'ya gider, Mesire gidemeyenler bu treni davul zurna çalıp zeybek oyunları oynayarak karşılardı. Trendekiler de gelenlere mesir saçar ve asıl eğlence bundan sonra başlar, halk gece yarısına kadar eğlenirdi. Buna Mesir dönüşü denirdi.

Zaman içinde değişen yaşam koşullarına paralel olarak, eski gelenek ve göreneklerimizin yavaş yavaş kaybolduğu günümüzde, neredeyse beş yüzyıldır sürdürülüyor olması nedeniyle Mesir Şenlikleri ayrı bir öneme sahiptir. Ancak bilgi çağında olduğumuzu dikkate alırsak mesir macununa sihirli bir madde olarak bakmaktansa folklorik yönüne ağırlık vermek daha gerçekçi olacaktır. Unutmamalıyız ki o küçük macunda binlerce yılın inancı ve yüzlerce yılın emeği bulunmaktadır.

SON